

40
שנה
גאורון
אורנה פור
לילדים ולנוער

הנחשול

שיעור שלא תשכחו

מחזה: צביה הוברמן
בימוי: רועי שגב

על ההצגה

הצגת 'הנחשול' מבוססת על סיפור אמיתי שהתרחש בקליפורניה ארה"ב, בסוף שנות ה-60. רון ג'ונס, מורה להיסטוריה בתיכון 'קאברלי' שבניו יורק, ערך ניסוי חברתי בתלמידיו בכדי להשיב על השאלה כיצד קרה שהנאצים פעלו מבלי שאזרחי גרמניה התנגדו להם. בניסוי הם למדו על בשרם כיצד קבוצה עלולה לוותר על חירותה ולהפוך לחברה המובלת בצורה עיוורת אחרי מנהיג המדכא כל ניסיון של חשיבה עצמאית. כיצד דיכוי, שלטון יחיד וטוטאליטריות אינם רק מושגים הנלמדים בשיעור היסטוריה, כי אם תופעות העלולות לקרות בכל חברה, בכל כיתה.

אנו ממליצים לקרוא בפני התלמידים את דבריו של המורה רון ג'ונס:

רציתי לגרום לתלמידים שלי להבין דברים באמת, מן השורש, לפתוח להם את העיניים, להפוך אותם למעורבים", הוא מספר. "אז הרביתי לעשות להם משחקי סימולציה כדי להמחיש רעיונות כמו קפיטליזם, סוציאליזם, קומוניזם, אפרטהייד. משחקי הסימולציה היו תמיד ליום אחד והתוצאה היתה מאוד אפקטיבית. כשלימדתי אותם על הנאציזם, התכוונתי לעשות משחקי סימולציה כדי להמחיש את הרעיון", הוא מספר, "המצאתי מעין תנועה כזאת, 'הגל השלישי', והתחלתי מהבסיס: משמעת. לימדתי אותם איך לשבת, איך לציית, איך להצדיע. הודעתי להם שמי שלא יציית וישאל שאלות או יביע ספקות, לא יעבור את הקורס. להפתעתי, הם הלכו עם זה. את מעט התלמידים שלא צייתו סילקתי לספרייה. למחרת בבוקר, התכוונתי להפסיק עם זה ולעבור למשהו אחר אבל התלמידים חיכו לי מוכנים, יושבים זקופים ודרוכים, עם שלטים שהכינו וציפו לעוד הוראות. ציפיתי שהתלמידים המוכשרים יעצרו את זה, אבל התוקפניים חסמו אותם. המשכתי. זה היה די מדהים. במשך חמישה ימים שלמים הם לא רק צייתו לכל הדרישות שלי בצורה שלא הכרתי מקודם, הם הרגישו תחושת מחויבות לקבוצה, כאילו בפעם הראשונה בחיים שלהם הם חלק ממשהו חשוב, גדול. בשלב מסוים, זה גם התחיל להיות מפחיד כי הם ניסו לפגוע בתלמידים שלא צייתו. אט אט העניין התחיל לתפוס תאוצה ולמפגשים באו גם תלמידים מכיתות אחרות ומאוחר יותר גם מבתי ספר אחרים. כולם רצו להיות חלק מהתנועה. בשלב זה גם אני נסחפתי עם זה ואמרתי להם שזה קורה בבתי ספר בכל המדינה. אפילו שתלתי במגוון מודעה של התנועה ביום החמישי לניסוי הכל כבר הרגיש מתוח מאוד והחלטתי לשים לזה סוף.

בעקבות המקרה הזה, נכתב ספר שאף תורגם לעברית בשם 'הגל' ובנוסף נעשו על פיו סרט טלוויזיה אמריקאי וסרט גרמני. לאחרונה, אחד מתלמידיו של ג'ונס אשר השתתף בניסוי, פיליפ ניל, יצר סרט דוקומנטרי בו תיעד את חברי כתתו, 40 שנה אחרי המקרה, מספרים על מה שחוו בניסוי.

תפאורה ותלבושות: שני טור, מוסיקה: רן בגנו, תאורה: אינה מלקין ומישה צ'רנייבסקי וידאו: ארז גלונסקה, אסנת מיכאלי וורה קורמן, ע. במאי: יעל גולדברג
משתתפים: אייל שכטר, גיא אדלר, ליאור שמש, נועה גורן, אייל קנטוב, נועה גודל, נדב ניר, איתן צלניק
שחקנים מצולמים: מיכאל כורש, דודו בן זאב, ליאת גורן, אליענה שכטר, דניאל סבג, יניב חן

המנהיג בקבוצת הנחשול

באופן כללי, ניתן להבחין בשני סוגים של מנהיגים:

מנהיג פורמאלי, שאותו ממנה גורם מוסמך רשמי לתפקיד. דוגמא: מפקד בצבא, שממונה על ידי מפקד בדרגה גבוהה יותר, ומקבל ממנו סמכויות פיקוד.
מנהיג לא פורמאלי, הנבחר באופן טבעי על ידי חברי הקבוצה, בשל רצונם. דוגמא: מנהיג כנופיה הנבחר על ידי חבריה, כיוון שהוא יוזם פעולות, מחלק תפקידים, מפגין שליטה והוא דעתן וכריזמטי.

המנהיג בנחשול הוא שילוב של שניהם. הוא מתחיל כמנהיג פורמאלי (מורה להיסטוריה של התלמידים שמונה על ידי מנהל ביה"ס) והוא מחדיר להם משמעת כמטרה להשיג מצוינות.
אך בהמשך, מעמדו כמנהיג מתחזק באמצעים לא פורמאליים:
< הוא מנהיג מערכת של פיקוח באמצעות הלשנה, טרור והפחדות של חברים שלא מצייתים לנורמות ולחוקים שיצר.
< הוא פועל לגיוס חברים חדשים לנחשול.

הייחוד הקבוצתי

חברי קבוצת הנחשול גיבשו זהות קבוצתית המייחדת אותם. הם הנהיגו נורמות התנהגות כמו הלשנה על בוגדים, עמידה בכללי משמעת חמורים והצדעה, והשתמשו בסממני זיהוי חיצוניים כמו בגדים זהים וסמל. בדרך זו, החברים בקבוצה זיהו האחד את השני, וגם מבחוץ זיהו אותם כשייכים לקבוצה. מטרת חברי קבוצת הנחשול היו שתיים: להתקיים כקבוצה ולגדול.

שיטה פוליטית שהמרכיב השליט בה הוא משטר חד-מפלגתי ואידיאולוגיה שכל הפעילויות - הפוליטית, החברתית והכלכלית - חייבות להישמע לכלליה ולצויה. שיטה זו אינה סובלת חילוקי-דעות והיא מדכאת את מתנגדיה בשיטות טרור. דוגמאות לטוטליטריות: נאציזם, פאשיזם והקומוניזם הסובייטי.

קונפורמיות

קונפורמיות פירושה קבלה של הנורמות החברתיות הנהוגות בקבוצה. הקונפורמיות מושגת על ידי אמצעי פיקוח גלויים וסמויים כאחד וכתוצאה מלחץ חברתי על היחיד או הכלל.

כאשר הקבוצה מלוכדת, הרצון להשתייך אליה ולזכות באהדתה מעלה את מידת הקונפורמיות, והסיכוי להופעתם של גורמים בלתי מרוצים בתוכה, שידרשו שינוי או יאיימו להתנתק ממנה, נמוך יחסית.

בדרך כלל, היחיד בקבוצה, המפעיל חשיבה עצמאית, נמצא בקונפליקט בין הרצון לנהוג ולפעול על-פי שיקוליו וגישתו הערכית, לבין הרצון שלא לפרוש מן הציבור גם אם אותו ציבור טועה ומטעה.

הרצון הזה הוא חזק, מכיוון שהנטייה האנושית של היחיד היא לוותר ולבטל את עצמו, במידה ודעתו נוגדת את דעת הרוב בקבוצה, כדי לא ליצור מצב של עימות מול הקבוצה אליה הוא שייך.

עם התחזקות הנאציזם בגרמניה, התגלתה אצל הגרמנים תופעה של **קונפורמיות יתר**, שהתבטאה בציות עיוור לסמכות. כך קרה גם ב'נחשול', החברים איבדו שיקול דעת ונהרו אחר מנהיגם ללא חשיבה עצמאית.

כל קבוצה, על מנת לשמור על עצמה, מפעילה לחץ חברתי על החברים שאינם נאמנים לה. אך דווקא הנון-קונפורמיסטים, אותם זאבים בודדים, שחושבים ופועלים אחרת מהקבוצה - הם לפעמים אלו המבשרים על מהפכה או שינוי חברתי.

התלמידה היחידה שהתנגדה לתנועה שהוביל ג'ונס בבית ספרה מספרת:

” הייתי כל כך בודדה. בערב הכנתי שלטים שמדברים על התנגדות לטוטאליטריות ובעד חופש ביטוי, אבל "שומרי הראש" הורידו לי אותם ואיימו עלי. אפילו עם ההורים שלי לא יכולתי לדבר כי אז המורה היה נחשב לאלוהים וההורים שלי ציפו ממני לעשות כל מה שהוא דורש.

פיליפ ניל, תלמידו של ג'ונס:

” כשאני מדבר היום על הניסוי עם חברים שלא למדו אתי, כולם אומרים לי שהם לא היו נופלים בפח הזה. אבל אני הייתי בחור פיקח, מציאותי ורציונלי, ונפלת לזה בקלות. הרצון להשתייך הוא כל כך חזק, אתה מושפע מהלחץ החברתי ומהרצון להיות מקובל.

עמידה בלחץ חברתי

ניתן להעלות את השאלות הבאות לדיון בכיתה:

1. תנו דוגמאות לסיטואציה שבה הייתם נתונים בלחץ חברתי שהביא לכניעתכם. מה שכנע אתכם להיכנע? (להיות כמו כולם, פחד, שיתוק וכו').
מה הרגשתם כשנכנעתם? (נגררים, מובסים, מובלים, מרצים את בעלי הכח וכו').
2. תנו דוגמאות הפוכות, בהן עמדתם בלחץ חברתי ולא נכנעתם לו.
מה הרווחתם כשעמדתם בלחץ ולא נכנעתם? (עצמאות, מודעות, בטחון עצמי, החלטיות וכו').

לאחר הצפייה בהצגה ניתן להעלות את השאלות הבאות:

1. מה הרגשתם בעת הצפייה בהצגה?
2. אילו מצבים של לחץ קבוצתי תוארו בהצגה?
3. כיצד הופעל הלחץ הקבוצתי על חברי הכיתה?

נסו לדמיין כיצד אתם הייתם מגיבים אם הייתם באותה כיתה.

על ניסויים בבני אדם

ג'ונס:

” אחד הדברים המרתקים בניסוי הזה היה מבחינתי השינוי שעבר על תלמידים כה רבים. כמורה, אתה בדרך כלל שם לב לתלמידים המצטיינים או הגרועים והבעייתיים. הרוב הדומם באיזשהו מקום נעלם ופועל מתוך אנרציה. כאן פתאום היה להם משהו להאמין בו. הם התחילו לעזור זה לזה. הניסוי היה הגאולה שלהם: היה לי תלמיד שהיה תמיד דחוי וחסר חברים. בזמן הניסוי הוא החליט שהוא שומר הראש שלי ופתח ממש מחלקה של שומרי ראש. החיים שלו השתנו באחת, הוא זכה לפופולריות ופתאום מצא מקום וייעוד... ”

פיליפ ניל, תלמידו של ג'ונס:

” הייתי רוצה שהילדים שלי יעברו את זה, זאת חוויה מטלטלת שמעצבת אותך, אבל אני ממש לא חושב שזה אפשרי היום. ”

פחות משנתיים מאוחר יותר סולק ג'ונס ממערכת החינוך עקב כמה אירועים שהיה מעורב בהם: הניסוי, המעורבות שלו בקידום שחורים שהתחילו ללמוד בבית הספר וספגו יחס משפיל והפעילות שלו נגד מלחמת וייטנאם. מערכת החינוך באותה תקופה (ולדבריו, במידה גדולה עוד יותר היום) אינה מוכנה לקבל מורים שמנסים להשפיע.

הצהרת הליסינקי

הצהרה שנוסחה בשנת 1964, המכילה כללים בקשר לניסויים בבני אדם. בכל מוסד המבצע ניסויים, כמו אוניברסיטה או בית חולים, חייבת להיות ועדת אתיקה הבודקת את גבולות הניסוי ומאשרת אותו.

במשרד החינוך קיים גוף מיוחד הנקרא 'הגף לניסויים ויזמות'. אנשי חינוך המעוניינים לפתח דרכי פעולה חדשות בנושאי חינוך או לבחון אותן, מחויבים לעבור דרך גוף זה, להגיש מראש את הבקשה, ולקבל ממנו אישור לניסוי.

מרכיבי שפת הבמה בהצגה

1. הקרנות ווידאו

כדי להמחיש את הכוחניות הדורסת, את אפקט העדר ואת שלטון הפחד, נושאים שהם מרכזיים בהצגה, מוקרנים קטעים שונים על מסך ווידאו גדול הממוקם בתוך התפאורה. לצורך זה, הופק יום צילום מיוחד עם ניצבים רבים שבו נערכו צילומי חוץ ופנים. על מנת ליצור את תחושת ההמון הנסחף אחרי תופעת הנחשול, שולבו בצילומים אפקטים מיוחדים של כפילות וריבוי.

חלק מהסרטונים המוקרנים הם של דמויות חיצוניות שלא מופיעות על הבמה: הורים של תלמידים, מנהל בית הספר, מורה ותלמידים מכיתות אחרות. בזכות סרטונים אלה מתאפשרת הבאת דמויות נוספות "מהחוץ" לתוך ההצגה, וכך אנו מקבלים עדויות של הסביבה החיצונית, שאינה נמצאת על הבמה, על מה שקורה בכיתה.

2. התפאורה

התפאורה כוללת אלמנטים מעוגלים, גדולים ודומיננטים המעניקים את תחושת הגל השוטף, שהוא הדימוי המרכזי לתופעה שסחפה את הדמויות בהצגה.

מאחורי המסך הגדול, בעומק הבמה, נבנתה הגבוהה עליה עומד המנהיג מר שארפ וצופה על המתרחש בהצגה ועל הניסוי שלו, מבלי שהדמויות מבחינות בו. השימוש באלמנט זה ממחיש לצופים בהצגה את מעמדו הגבוה של המנהיג ואת שליטתו הבלתי מעורערת בתהליכים שהפעיל בחברי הקבוצה.

* הציטוטים בחוברת לקוחים מתוך כתבה של שבי רוזנפלד, עיתון 'הארץ'.

המחלקה החינוכית מאחלת לכם צפיה מהנה!

www.porat-theater.co.il

טיאטרון אורנה פורת לילדים ולנוער (ע"ר), רחוב בלפור 30, תל אביב 65212, טל': 03-5111444, פקס: 03-5106928

